

**Examensarbete inom Trädgårdsingenjörsprogrammet
2007:42**

(ISSN 1651-8152)

Perenner i Norrbotten – Ja, varför inte?

Perennials in Norrbotten – Don't mind if you do!

av

Robert Johansson

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

SLU-Alnarp

Perenner i Norrbotten – Ja, varför inte?

av

Robert Johansson

Biologi, 15 hp (10 p)

Handledare: Hans Lindqvist
Examinator: Håkan Asp
Område: Biologi
Sveriges lantbruksuniversitet
Box 44, 230 53 Alnarp

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

SLU-Alnarp

SAMMANFATTNING

Jag har i det här arbetet behandlat vilka perenner som säljer bäst i Norrbottens län, hur de övervintrar och faktorer som påverkar chanserna för överlevnad. Bakgrunden till arbetet är att jag är norrbottning själv och har reflekterat över varför det ser så likadant ut i perennrabatterna. Syftet är att genom att visa på faktorer som styr växternas överlevnad förändra utseendet och urvalet i hemträdgårdarna. Informationen har jag samlat in dels genom att intervjua perennförsäljare i Norrbotten, dels genom att göra en litteraturstudie. Intervjuerna visar att det är traditioner och hårdighet som styr vad som säljer bäst. Resultaten av litteraturstudien med efterföljande diskussion behandlar växternas olika sätt att övervintra enligt Raunkiärs system. Även klimatet i norrbotten med temperatursummor, nederbörd och medeltemperatur omnämns. Slutsatsen verkar bli att det som främst påverkar överlevnaden hos perenner är om marken runt rötterna är dränerad eller inte. I norr fryser marken djupt och det gör att det tar lång tid innan den tinar upp. När sedan snön smälter är marken fortfarande frusen och risken är att det blir vatten stående runt rötterna på plantorna. Jag har med det i bakhuvudet försökt att ge råd om vad man kan tänka på vid plantering av sina perenner.

SUMMARY

In this thesis, I have discussed which (herbaceous) perennials that are sold most in the county of Norrbotten in the upper north of Sweden. Also discussed are the factors considering overwintering and factors that affect the chances of survival. The reason to the subject is that I'm born and raised in Norrbotten and throughout the years I've wondered why so many of the perennial flowerbeds look so similar. The purpose of the thesis is to give another approach to the composition of the garden by explaining some of the factors that controls the survival of plants. The information is gathered partly through interviews with plantshop personnel and partly by a literature study. The results of the interviews reveal that tradition and hardiness is the major reasons to the consumer's choice. The results from the literature study discusses Raunkiärs system of classification, the climate of the county and ends up in the conclusion that the main reason to why plants survive or not is drainage around the roots. In the north, the ground freezes to a deep level and it takes good time before it is thawed

completely. When the snow melts in spring a large amount of water is released and if the ground is frozen still the water has no way to go and remains around the roots of the perennials which then suffocates or rots. Keeping that in mind, I've written down a few things to consider when arranging a flowerbed.

TACK TILL:

Tove Falk, bara för att. Peter Gaunitz som hjälpte mig hitta spåret. Hans Lindqvist för handledning. Håkan Asp för förslag och åsikter. Anna Karis för korrekturläsningen. Helena Karlén som har tid fast hon inte egentligen har det. Personalen på: Barbro's perenner och träd; Piteå, Blomsterlandet; Luleå, Granåns handelsträdgård; Kalix, Hietala trädgård; Övertorneå, Plantshop; Malmberget, Ruths handelsträdgård; Poultikasvaara, Hedlunds handelsträdgård; Mattisudden, Flyinge plantshop; S. Sandby, Flora Linnea; Helsingborg, Flädie plantskola; Bjärred, Allväxtcenter; Åkarp, Horsabäck perenner; Våxtorp, Spt Plantor; Stehag Lilla Fiskaregatans trädgårdsbutik; Lund, Petab gardencenter; Rydebäck, tack för att ni tog er tid att svara på mina frågor.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INTRODUKTION.....	7
Bakgrund	7
Syfte.....	7
METODER	8
Intervjuer	8
Litteraturstudie	8
Begränsningar	9
RESULTAT	9
Intervjuer	9
<i>Bästsäljarna för Norrbotten</i>	9
<i>För Skåne</i>	10
<i>Beskrivning av bästsäljarna i Norrbotten.</i>	10
Litteraturstudien	12
<i>Raunkiærs system</i>	12
<i>Indelning enligt Raunkiær.</i>	12
Överlevnadsstrategier hos växter	13
<i>Definition av vilostadie</i>	13
<i>Metoder för överlevnad</i>	13
<i>Anpassningar till kyla</i>	14
Perennförsöken i Öjebyn	15
Klimatskillnader mellan kust och inland.....	15
DISKUSSION	15
Perennerna som såldes.....	15
<i>Hur övervintrar de?</i>	16
<i>Varför överlever de listade perennerna?</i>	16
SLUTSATSER	17

Hur får man växterna att överleva?	17
<i>Dränera jorden</i>	17
<i>Använd solen</i>	18
<i>Låt växterna samarbeta</i>	18
<i>Måste det vara tidskrävande?</i>	18
<i>Vad vill jag då få sagt med allt detta?</i>	19
REFERENSLISTA	20
BILAGA 1	21
De försäljningsställen som tillfrågades i intervjuerna	21
<i>Norrbottnen</i>	21
<i>Skåne</i>	21
BILAGA 2	22
Intervjuformulär	22

INTRODUKTION

Bakgrund

Jag har alltid tyckt om växter, ett intresse som eskalerade något efter att jag började Trädgårdsingenjörsutbildningen, därefter har jag noterat växter på ett annat sätt. När jag sedan var på besök i mina hemtrakter i Malmfälten i nordligaste Sverige (zon7) noterade jag att växtvalet i perennrabatterna i hemträdgårdarna var tämligen homogent och en fråga dök upp i huvudet: Varför denna likriktning? Frågan har legat i bakhuvudet hela utbildningstiden och när det slutligen var tid för att skriva examensarbete så var det dags att ta fram den igen. Vilka perenner används mest i Norrbotten och varför? Skulle man kunna använda fler sorter? Min förhoppning är att detta arbete ska ge svar på det. Det finns försök med odling av perenner utförda vid försöksstationen i Öjebyn (Öberg, 1997) utanför Piteå. I den rapporten finns ett antal perenner som visat sig vara hårdiga. Rapporten menar även att perennanvändandet minskar, den är dock från 1997 och nu, 10 år senare, stämmer inte det längre. Dessutom spekulerar rapporten inte i frågan ”Varför används just dessa växter?” Norrbotten har fyra växtzoner, zon 5 - 8 + fjällregionen (Riksförbundet Svensk Trädgårds zonkarta). Försöksstationen i Öjebyn ligger i zon5, min hemstad i zon7. Det är alltså stora skillnader i klimat över länet.

Syfte

Med detta arbete hoppas jag kunna ge en liten fingervisning om vad som skulle kunna göras för att variera utbudet av perenner i Norrbotten lite mer. Jag ska försöka belysa vad man bör tänka på i utformningen av, och växtvalet i, sin plantering. I ”min” del av länet används sommarblommor som dekorationer i kommunala planteringar såsom blomlådor och vid trafikplatser. Det är gott och väl i fallet med blomlådorna, de tas bara fram på somrarna och sommarblommorna ger där en stor färgprakt. I fallet med fasta planteringar såsom t.ex. trafikplatser borde perenna växter vara ett bra sätt att dekorera. Örtartade perenner är inte skötselkrävande i form av nyplantering varje år. Buskar skulle kunna användas men där kan det tänkas att klimatet begränsar urvalet. Yttermera är buskar i motsats till örtartade växter känsligare för tunga snöfall och skador som kan uppstå i samband med t.ex. snöröjning då de har grenar och stammar som kan brytas av.

Jag hoppas att det i framtiden kommer ges större möjligheter till variation i rabatterna, privata såväl som allmänna. Tradition och för lite kunskap verkar vara två stora delar i

rabattanläggningens utformning. Jag hoppas slutligen kunna få svar på frågan: Är det över huvud taget möjligt att odla perenner i ett kärvt klimat?

METODER

Intervjuer

För att få en bild av vad som används i perennrabatterna så har jag ringt till 7 plantskolor/trädgårdsbutiker i Norrbotten (se lista, bilaga 1), jag försökte få så bra geografisk spridning över hela länet som möjligt. Det finns fler butiker men några ligger alldeles vägg-i-vägg med varandra så jag uteslöt dem. Några trädgårdsbutiker säljer inte perenner men bland de som gör det bad jag dem att lista de 10 perenner som säljer bäst (se frågeformulär, bilaga 2). Av dessa sammanställde jag sedan de 5 vanligaste, det vill säga de som var mest frekvent återkommande på alla försäljningsställen, utan hänsyn till sålt antal av varje sort. Därefter tittade jag på vad de har för ursprung och övervintringsstrategi. För att kontrollera om det är samma perenner som används landet över så har jag även ringt runt till plantskolor/trädgårdsbutiker i Skåne för att få en bild av vad som säljer där. Under intervjuerna så bad jag även försäljarna reflektera över varför just de perenner som listades säljer mest. Mer om detta i resultat- och diskussionsdelarna.

Litteraturstudie

Fakta om ursprung och övervintringsstrategier, tips och inspiration har sökt jag sökt rätt på i diverse litteratur.

Informationen om växternas ursprung har jag läst mig till i Perennboken med växtbeskrivningar (Bengtsson et al, 1989).

För att få fram information om hur växter övervintrar har jag sökt igenom några böcker om växtfysiologi: *The life of the green plant*, 3rd edition (Galston et al, 1980), *Biology of plants*, 7th edition (Raven et al 2005). Jag har läst ett antal böcker utöver det men de har bara fått tjäna som grund för vidare sökningar då de är djuplodande på en nivå som överstiger detta arbetes. Exakta resultat för just de växter som granskas i detta arbete har jag emellertid inte lyckats hitta. I Perennboken finns ett avsnitt om biologi och livsvillkor skrivet av Rune Bengtsson (1989), där han nämner en dansk biolog vid namn Raunkiaer som har gjort upp ett system för att dela in växter. Bengtsson redogör lite kort för de huvudsakliga principerna i systemet. Jag hade aldrig hört talas om systemet och fortsatte efterforskningarna till dess att

jag hittade en beskrivning som var utförlig (www.oxfordreference.com) och för att kontrollera ämnet ytterligare har jag även slagit upp det på Nationalencyklopedins hemsida (www.ne.se). Jag har även hittat en rapport av ett försök med perennodling i norrbotten av Elisabeth Öberg (1997) på försöksstationen i Öjebyn. Den tar bland annat upp en mängd olika släkten och arter som har varit under observation sedan slutet av 60-talet.

Tips och inspiration har hämtats från *Perennials and their garden habitats* skriven av Richard Hansen och Friedrich Stahl (1993). Även Evert Nilsson har bidragit med inspiration i sin del av *Perennboken* med växtbeskrivningar (Bengtsson et al 1989) där han skriver om sin trädgård i Ås som ligger mellan Östersund och Krokom i Jämtland.

Begränsningar

Jag har inte haft möjlighet att prova alla råd jag ger i praktiken, utan jag har läst mig till informationen och tagit del av andras erfarenheter. Utifrån det har jag format egna idéer och förslag. Jag har inte heller kunnat läsa mig till exakt vad som styr att vissa växter överlever eller dör då det är ett gigantiskt ämne som kräver mycket mera tid än vad som stått till förfogande för detta arbete.

RESULTAT

Intervjuer

Bästsäljarna för Norrbotten

Antalet butiker som sålde släktet markeras med romerska siffror inom hakparentes. De perenner som såldes i flest antal butiker (utan hänsyn till såld kvantitet) var:

1. *Delphinium* (Riddarsporre) [VI]
2. *Phlox* (Flox) [IV]
3. *Dianthus* (Nejlika) [IV]
4. *Hosta* (Funkia) [IV]
5. *Aconitum* (Stormhatt) [III]

Plats 2-4 såldes i lika många butiker. Det fanns fler släkten som skulle ha kunnat vara på femteplats men för att begränsa mig lite valde jag ett av släktena slumpmässigt. Till en början kändes det som om att många sålde samma saker men när jag senare sammanställde listan så upptäckte jag det inte var helt sant. Orsaken till att det först tycktes vara samma material var

att släkte A förekom på företag 1 & 2, Släkte B på företag 2 & 3 etc. Totalt såldes så mycket som 37 olika släkten. De företag som inte hörde till någon kedja hade ett litet annat utbud än det som var anslutet till en rikstäckande kedja, beroende på att kedjan centralt bestämmer vilka kampanjer som ska göras, sedan får varje butik göra som de vill utöver det.

För Skåne

Kontrollgruppen i Skåne visade upp helt andra resultat än i Norrbotten sånär som på andraplatstagaren *Hosta*. I övrigt gäller samma sak som i listan för Norrbotten.

1. *Lavandula* (Lavendel) [VI]
2. *Hosta* (Funkia) [V]
3. *Anemone* (Anemon) [IV]
4. *Geranium* (Näva) [IV]
5. *Salvia* (Salvia) [III]

Även för Skåne var det ett par (3-4) som såldes av lika många butiker. Precis som för Norrbotten fanns det flera kandidater på femteplatsen, även här valdes släktet som presenteras ut slumpmässigt.

Vilka faktorer påverkar köpet?

Under intervjuerna frågade jag försäljarna vad de trodde var orsaken till varför växterna de listade såldes mest i deras respektive butik. Svaren var relativt lika i norr och söder.

Undantaget var att i söder var inte hårdighet med alls. Listan för norrbotten artade sig som följer:

1. Hårdighet
2. Tradition
3. Blommande växter säljer alltid
4. Trender

Resultatet för Skånes del var exakt likadant utom just att första punkten (hårdighet) inte fanns med.

Beskrivning av bästsäljarna i Norrbotten.

Nedan följer en presentation av de släkten som sålde bäst i Norrbotten, återgivna enligt Kenneth Lorentzon i Perennboken med växtbeskrivningar (Bengtsson et al, 1989).

Beskrivningar av de släkten som sålde bäst i Skåne utlämnas då de bara är en kontrollgrupp.

Aconitum, Fam. Ranunculaceae.

Ursprung från Europa, sydvästra Asiens bergstrakter och Nordamerika. Handflikiga blad med styva stjälkar, hjälmlika blommor i vitt, blått och gult. Knölformade rötter. Växer bra i välgödslad trädgårdsjord. PH-krav vanligen under neutralt. Delas lätt på våren eller tidig höst, arterna går även att så.

Delphinium, Fam. Ranunculaceae.

Norra halvklotet. 250 arter, drygt 4000 kultivarer, såväl ett- som fleråriga arter. Blad vanligen små, handflikiga och tätludna. Blommor femtaliga med 1 eller 2, mer eller mindre framträdande sporrar, färgen oftast blå. Flertalet av de arter som vi odlar trivs i rabatten. Alltför fuktiga eller torra jordar är dock problematiska. De storvuxna hybriderna kräver täta omplanteringar och uppbindning. Förökning med frö på arterna, genom delning på sensommaren för hybriderna, alternativt basalsticklingar på försommaren.

Dianthus, Fam. Caryophyllaceae.

Norra halvklotet, Medelhavsområdet och mellersta Asien. Ca 300 arter, 5 arter vildväxande i Sverige. Oftast fleråriga perenner, ibland små, kuddlika halvbuskar, sällan bienner. Bladen ofta smala, gräsliknande, parvis motsatta och fästade vid en led. Blommor ensamma eller i kvast- till klaseliknande blomställningar. Gynnas av kalk och varma, soliga lägen med god dränering, har på normala trädgårdsjordar ett mindre stabilt växtsätt vilket kan leda till att de slås omkull av regn.

Hosta, Fam. Liliaceae.

Japan, Kina. Drygt 40 arter. Hjärtliska blad, mer eller mindre utdragna, från några få cm till 70cm längd. Liljelika blommor i vita och olika blå nyanser, samlade ensidigt på en stängel, kvarsittande efter blomning. Lätt till djup skugga med rik fuktighetshållande jord. Förökning genom delning eller med frö.

Phlox, Fam. Polemoniaceae.

Nordamerika. 67 arter. Perenner med hela, motsatta blad. Blommorna har 5-flikig krona med brickbildande kronbräm och likaledes 5-flikigt foder, samt 5 oliklånga ståndare och 3 stift. Förökning genom delning, alternativt rotsticklingar för *P. paniculata* och närstående arter och sommarsticklingar för de mattbildande. Brukar delas in i tre grupper: A: *Protophlox*; stift mindre än ståndarna. B: *Alphaphlox*; stift större än ståndarna. C: *Microphlox*; som B men med mindre, barrlika blad och kuddlikt växtsätt.

Litteraturstudien

Raunkiærs system

Mannen bakom Raunkiærs system var en dansk botanist som hette Christen Raunkiær (1860-1938) (Nationalencyklopedins nätupplaga). Systemet går ut på att indela växterna i olika grupper efter var deras knoppar övervintrar t.ex. högt över marken, över marken men inte i direkt kontakt med den etc. (Oxford reference online, Fig. 1).

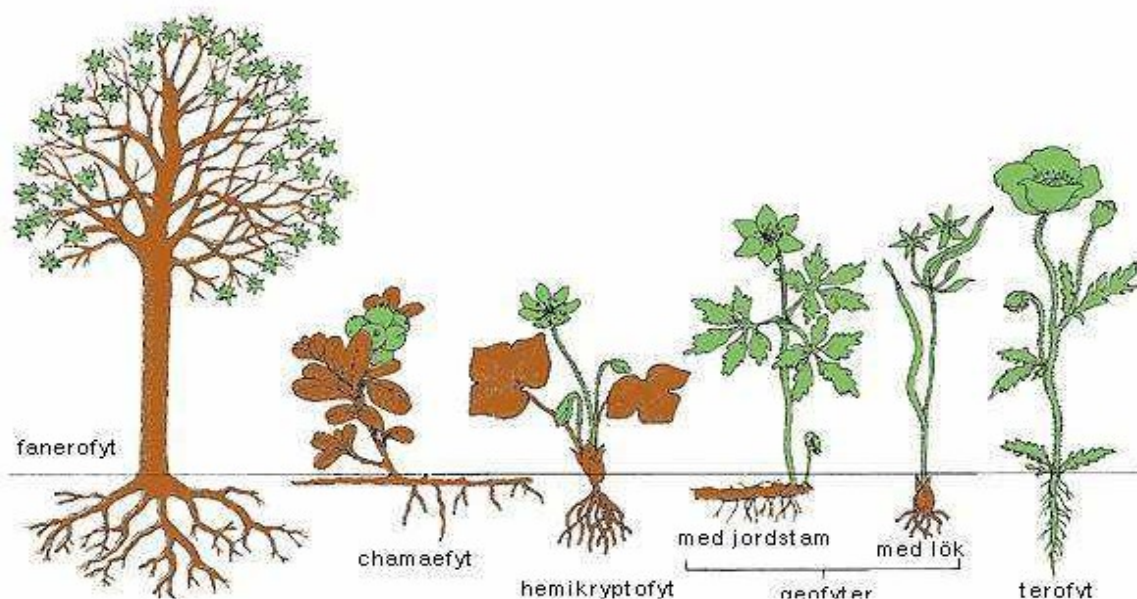

Fig. 1. Raunkiærs livsformer. De på bilden mörka växtdelarna är de som har överlevt den ogynnsamma årstiden (i Norden vintern), de ljusa inte. (Nationalencyklopedins nätupplaga)

Indelning enligt Raunkiær.

Fanerofyter: Har sina övervintrande knoppar huvudsakligen högt ovan marken. Hit hör träden på våra breddgrader (i tropikerna räknas även vissa storgväxna örtartade växter hit) (www.ne.se).

Chamaefyter: Har sina knoppar huvudsakligen ovanför marken men inte så högt som fanerofyterna utan så lågt att knopparna skyddas av ett eventuellt snötäcke då dessa vanligen är känsliga för frost. I Sverige räknas risen till chamaefyterna t.ex. lingon (*Vaccinium vitis-idaea*), blåbär (*V. myrticillus*) och ljung (*Calluna vulgaris*). (Bengtsson et al, 1989)

Hemikryptofyter: Har knopparna precis i markytan. Många matt- och rosettbildande växter räknas till denna kategori t.ex. Tusensköna (*Bellis perennis*), Revsuga (*Ajuga reptans*) och Mossflox (*Phlox subulata*).

Kryptofyter: Kryptofyterna delas in i följande tre underklasser; *Geofyter*: Har sina övervintrande organ under markytan, vanliga former är lökar, stamknölar eller rhizomer. Djupet på vilket knopparna ligger kan variera ganska mycket. *Helofyter*: Dessa har sina knoppar i fuktig mark. *Hydrofyter*: Den här gruppen har knopparna i vatten. Det finns fler indelningar inom de olika klasserna men de är inte så intressanta i sammanhanget utom just i fallet kryptofyter.

Det finns även en klass till som jag inte tagit upp en noggrannare beskrivning på, nämligen Terofyterna som man enkelt uttryckt kan säga är annueller (www.oxfordreference.com).

Överlevnadsstrategier hos växter

Definition av vilostadie

Vilostadie definieras av Raven (2005) som en speciell period då ingen tillväxt sker (egentligen *syns* för det kan finnas aktivitet i tillväxtpunkterna). Vilostadiet regleras av flera olika faktorer varav ljusmängd kan sägas vara den huvudsakliga men inte enda faktorn. Det måste finnas flera faktorer som styr för att växten inte ska börja växa vid fel tillfälle. Ett exempel skulle kunna vara en växt som börjat sin invintring när dagslängden blev kortare. Om det sedan kommer några dagar under vintern där solen når växten under en så lång tid som krävs för att den ska börja vakna till liv igen, kan det resultera i att växten fryser sönder när vintern övergår till det normala igen. Växten har då använt upp en del av, eller hela, sin reserv av inlagrad energi och har en mindre, eller rent av ingen, chans att överleva. (Raven et al., 2005).

Metoder för överlevnad

Det finns olika sorters stressfaktorer som växter måste anpassa sig till för att överleva, stressen kan bero på allt från extrem hetta till extrem kyla. Ofta är vattenbrist den stress som växten utsätts för och för att överleva under sådana förhållanden krävs det då någon typ av anpassning. Enligt Galston (1980), finns det tre huvudprinciper för överlevnad under svåra förhållanden:

1. Anpassningar som gör att växten kan undvika stressfaktorn
2. Strukturella anpassningar

3. Fysiologiska anpassningar

Anpassningar som gör att växten kan undvika stressfaktorn kan vara t.ex. annuella växter som övervintrar som fröer för att börja växa och fröa av sig igen när förhållandena medger det.

Många perenna växter överlever enligt samma princip men med den skillnaden att de går in i ett vilostadie, t.ex. genom att lagra energi i form av stärkelse i sina underjordiska delar och låter de överjordiska delarna vissna ner och därigenom överlever den ogynnsamma perioden.

Strukturella anpassningar (eller *morfologiska* anpassningar) kan vara olika sätt att uthärda de svåra förhållandena. Som exempel kan ges vår svenska ljung (*Calluna vulgaris*) som ofta växer på vindpinade platser. Hos ljungen har det, utöver ett krypande växtsätt, utvecklats ett vaxlager på bladen, dessutom är bladet vikt så att klyvöppningarna, som sitter i bladvecket, är väl skyddade från vinden. Dessa anpassningar gör att transpirationen minskar och att växten bättre kan behålla vattnet den behöver.

Fysiologiska anpassningar kan vara en förlängning av den strukturella anpassningen. Här lämnar Galston (1980) ett exempel i form av suckulenta växter i torra klimat som anpassat sin metabolism (CAM-metabolism) så att de fotosyntetiserar under dagen och fixerar koldioxid på natten. Det sker genom att ha klyvöppningarna stängda på dagen när solen ligger på och öppna på natten, detta för att göra vätskeförlusten till ett minimum. Mer om olika sorters metabolism finns att läsa både hos Raven (2005) och Galston (1980).

Anpassningar till kyla

Förutom ovan nämnda strukturella (morfologiska) anpassningar finns det en del fysiologiska anpassningar för kyla som gör att det inte bildas iskristaller inuti cellen. Den stora faran vid kallgrader är att det fryser inuti cellen vilket gör att cellväggen brister och cellen dör (s.k. cellsprängning). Galston (1980) skriver en hel del om hårdighet mot kyla (eller acklimatisering). Han menar att hårdighet utvecklas under ändrade ljusförhållanden och/eller begynnande temperatursänkningar. Det är inte helt klart exakt vilka processer som ger hårdighet mot kyla men två saker sker, ibland samtidigt, i växten under acklimatiseringstiden. Den ena är att en ansamling av olika lösningar sker inuti cellen, dessa sänker den osmotiska potentialen så att fryspunkten på cellvätskan sänks och således minskas risken för cellsprängning. Även i cellmembranet sker en förändring, då det töms på vätska som i sin tur gör att det blir mindre skört. Den andra processen som sker är att en rad proteiner bildas, dessa proteiner kan binda stora mängder vätska till sig. Vätskan binds så hårt vid proteinmolekylen att iskristaller inte kan bildas.

Perennförsöken i Öjebyn

I faktabladet "Fakta Trädgård" (nr2 1997) har Elisabeth Öberg redovisat ett försök som då hade pågått i 23 år på försöksstationen i Öjebyn en bit utanför Piteå. Där har de sedan slutet på 60-talet haft några perennplanteringar som stått orörda sånär som på gödsling och ogräsrensning. Det talas i faktabladet inte om hur rabatterna är utformade så det är svårt att säga om rabatternas utformning har med hårdigheten växterna visar att göra. I vilket fall är listan som är publicerad där en lista över perenner som har en mycket god hårdighet, då de klarat sig på platsen i närmare 30 års tid. Några släkten från Öjebyns lista känns igen på den lista som intervjuerna med försäljarna gav, t.ex. *Hosta lancifolia* (Höstfunkia), *Phlox maculata* (Prickflox) och *Delphinium*-hybrider (Praktriddarsporre). Flertalet som är med på denna lista kan man räkna in under gruppen geofyter.

Klimatskillnader mellan kust och inland

Öberg (1997) nämner att det finns skillnader mot inlandet att beakta då Öjebyn ligger vid kusten. Det är helt sant och visst om man tittar på temperatursumman över året. Norrbottens inland har då 900 eller färre dygnsgrader jämfört med kusten som har 900 eller flera dygnsgrader (uppmätt mellan 1961-1990). Vegetationsperioden är nästan en hel månad längre vid kusten. I årsnederbörd skiljer det inte just något mellan kust och inland. Inte heller i medeltemperatur i juli är skillnaden stor ([www-markinfo.slu.se](http://www.markinfo.slu.se)). Detta visar att den stora skillnaden ligger i vegetationsperiodens längd.

Evert Nilsson tar i ett avsnitt i Perennboken (Bengtsson et al, 1989) upp odling i kärva klimat. Författaren behandlar i texten erfarenheter från sin trädgård i jämtländska Ås som har ungefär samma temperatursumma som norrbottens kustland (www-markinfo.slu.se). Där har han med framgång odlat en stor variation av växter. Med hjälp av lite olika knep som t.ex. upphöjda bäddar och övertäckning så får han växterna att överleva trots det svåra klimatet.

DISKUSSION

Perennerna som såldes

Av vad jag sett i norrbottniska rabatter genom åren så trodde jag inte att det var så vanligt med t.ex. *Phlox*, *Hosta* och *Dianthus*. Att *Delphinium* skulle vara med på listan var väntat men inte att den skulle ta hem segern helt och hållet. *Aquilegia* hade jag väntat mig skulle vara en storsäljare, för de syns verkligen överallt men det var bara en av handlarna som överhuvudtaget hade med *Aquilegia* på sin tio-i-topp- lista. En intressant parentes är att det

faktiskt förekom fler släkten totalt på topplistorna från Norrbotten jämfört med Skåne (37 släkten i Norrbotten jämfört med 34 i Skåne).

Hur övervintrar de?

Att säga hur perennerna övervintrar genom att bara känna till släktnamnet är väldigt svårt då det kan variera mellan de olika arterna. Därför var det tur att några av försäljningsställena uppgett artepitetet också. Därför har jag utgått ifrån dem som var givna. Tittar man på de svar där artepitetet angetts, ser man att det är mer krypande eller kuddbildande arter som är aktuella i fallet *Phlox* (*P. subulata*, *P. douglasii*) och *Dianthus* (*D. deltoides*, *D. gratianopolitanus*). Det ger andra övervintringsmetoder jämfört med *Hosta*, *Aconitum* och *Delphinium*.

Phlox och *Dianthus* borde i det här fallet räknas till hemikryptofyter och mår således utmärkt av att ha en vinter med snötäcke som skydd. Den frusna marken ger samtidigt ett skydd mot eventuella svampangrepp (Öberg, 1997). Ligger snön kvar länge kan det uppstå svampangrepp ändå och det är då främst städsegröna växter som drabbas (Bengtsson et al, 1989). Samma sak gäller i så fall även de övriga som man borde kunna sortera in i gruppen geofyter. Skillnaden är att de inte är lika känsliga för tidigt solljus och möjligen mer känsliga för smältvatten som hålls kvar av tjälen (d.v.s. att vattnet inte kan rinna undan p.g.a. att jorden är frusen). Detta ger mig en snygg övergång till fortsättningen. Det största hotet mot perenner som är geofyter i norrbotten är inte snömängden (som faktiskt skyddar växten från extrema köldknäppar) utan troligare att dränering inte kan ske snabbt nog när snömassorna smälter. Tjälen ligger kvar under rotnivå och när snön sedan smälter ligger vattnet kvar runt de underjordiska delarna med följderna att de ruttnar eller kvävs (Gaunitz P, personligt meddelande, Bengtsson et al, 1989).

Vad hemikryptofyterna anbelangar så är solen fienden i den meningen att växten ifråga kan titta upp ur skaren när solen ligger på och bli frestad att börja tillväxtsäsongen (Bengtsson et al, 1989). Problemet ligger då i att marken är frusen och ingen (eller i varje fall mycket lite) vätska kan tas upp när växten börjar transpirera och då torkar den ut efterhand. Skulle det finnas frigjord vätska som växterna kan använda riskerar de ändå att frysa sönder om det kommer en ny köldknäpp.

Varför överlever de listade perennerna?

Det är svårt att ge ett säkert svar på varför de listade perennerna överlever. Det är inte ens säkert att de överlever överhuvudtaget eftersom jag inte undersökt om köparna kommer tillbaka år efter år och köper samma plantmaterial. Men om vi utgår från försäljarnas svar på

frågan ”Varför tror du att just dessa säljer bäst” svarade många att hårdighet och tradition är viktiga faktorer. Ur det perspektivet är det nära till antagandet att de faktiskt är hårdiga växter som inte är speciellt känsliga för yttre påverkan. Teoretiskt kan det ju också vara så att alla som köper växterna vet precis hur de ska skötas, både innan och efter planteringen och bara köper dem för att traditionen är så stark. Den diskussionen blir högst filosofisk och kommer inte att ge några svar mer än i spekulativformat, därför lämnar jag den därhän och går vidare till mina egna slutsatser vad gäller känsligare växters hopp om överlevnad.

SLUTSATSER

Hur får man växterna att överleva?

Här finns det en uppsjö av trick som man kan använda sig av. Jag har i min hemstad hört talas om en dam som lagt ner värmeslingor i marken för växternas skull, hur det står till med sanningshalten i det vet jag inte men det är fullt görbart. Med hjälp av värmeslingor i marken får man en tidigare tjällossning, kombinerar man det med någon sorts täckning av växterna så ger det (teoretiskt) en längre vegetationsperiod.

Dränera jorden

Även om man inte har lust att ta till sådana extremer som ovan nämnda så finns det en del saker man kan tänka på om man vill ha möjlighet att odla annat än de absolut stryktåligaste perennerna. Nummer ett bör vara upphöjda bäddar. Detta i kombination med väl-dränerad jord ger ett gott utgångsläge på grund av att jorden blir varm snabbt och att man reducerar risken för att vatten blir stående kring rötterna.

Min egen favorittyp av plantering är klippträdgården med stenpartiväxter. En klippträdgård får ju naturligt det väl-dränerade underlaget (Hansen & Stahl, 1993). Ytterligare en positiv aspekt av den sortens trädgård är att stenarna avger värme när de väl värmts upp, vilket ger en jämn temperatur utslaget över hela dygnet. Visserligen har man samma fenomen i en vattenhållande jord, det vill säga att markvätskan fungerar som en ackumulator för värme och därmed agerar temperaturutjämnande. Skillnaden är dock att en fuktig jord håller ner temperaturen genom avdunstning under varma dagar. Dessutom så tar en fuktig jord längre tid på sig att bli varm på våren, därför att den måste tina upp innan den kan börja leda värme (Eriksson et al, 2005).

Använd solen

Plantering i soliga lägen gör förstås att planteringen får mer värme på sig. Faran med sådana planteringar är att solen kommer åt ordentligt där tidigt på våren innan tjälen gått ur marken (som tidigare nämnts). Det är emellertid ett problem som man kan avhjälpa genom att t.ex. täcka över med granris. I stenpartier är täckning extra viktigt då många av stenpartiväxterna är just hemikryptofyter (Bengtsson et al, 1989).

Låt växterna samarbeta

Ytterligare ett vis att förbättra överlevnadschansen för växterna är att bygga växtsamhällen där växterna förbättrar tillvaron för varandra. Det finns olika typer av perenner med olika krav på skötsel, en del växer bäst som solitära plantor medan andra tar plats och breder ut sig mer eller mindre aggressivt (Bengtsson et al, 1987). Vilka man använder beror ju såklart på hur mycket arbete man vill lägga på trädgården. En del reder sig själva medan andra vill ha mer omvårdnad. En del har specifika krav på växtplatsen medan andra klarar sig under flera olika förhållanden (Hansen & Stahl, 1993).

Att bygga upp ett växtsamhälle kräver en del tankearbete. Som exempel kan vi ta en yta med direkt sol under stora delar av dagen. Där önskas kanske någon buske, några högre perenner och någon marktäckande sort. Busken och de högre perennerna kan vara arter/sorter som kräver full sol. På sidan av busken som vetter mot solen kan man ha mer solälskande perenner och på sidan som kommer att hamna i skugga skulle man kunna använda skuggväxter eller växter som inte är kräsna och kan växa var som helst etc.

Genom att tänka på detta vis så har man plötsligt flera möjligheter genom att man skapar nya förhållanden på den yta som ska användas. Ännu en aspekt som kommer in är att mer högvuxna växter inte bara ger skugga utan också, i många fall, ett vindskydd som i sig skapar ett varmare klimat.

Måste det vara tidskrävande?

Nej det måste inte vara speciellt tidskrävande. Viss skötsel såsom näringsgivor och ogräsrensning (som i försöket i Öjebyn) kommer det att krävas, åtminstone till en början. Likaledes kan extra vattning vara aktuellt om man dränerat ordentligt och sommaren blir torr. Valet görs rimligen vid inköpet av växtmaterialet, ”kommer jag vilja att lägga tid på detta?”. Om svaret är nej så kan man välja växter som klarar sig med lite skötsel men bredda urvalet genom att anlägga rabatten på ett smart sätt. När man kommer hem med växterna ska de ju planteras och är man i färd med att gräva så är det inte direkt något extraarbete att blanda ner lite fint grus eller mull (om man har lerig jord) för dränering samt att åstadkomma en liten

nivåskillnad på plantering och omgivning (upphöjda bäddar). Med dessa små, enkla åtgärder borde man ha förbättrat växtplatsen väsentligt och därigenom ökat chanserna för överlevnad av sina fleråriga växter.

Vad vill jag då få sagt med allt detta?

Jag vill med detta arbete slå ett slag för Raunkiærs system som jag inte sett nämnas någonstans i någon växtbeskrivning. Min tanke är att Raunkiærs indelning av växterna säger mycket om deras behov vid övervintring. Att t.ex. en Chamaefyt eller rosettbildande hemikryptofyt behöver täckning från solen på våren för att inte starta säsongen för tidigt därför att knopparna sitter ovan jord och att växten riskerar att torka ut eller frysa sönder just därför. För de redan invigda är sådana saker kanske självklara men jag tror inte att en glad amatör vet om detta. Det skulle vara enkelt att i en växtbeskrivning sätta ut vilken av livsformerna växten tillhör, till det skriver man sedan ett avsnitt i boken som förklarar de olika överlevnadstyperna. Nybörjaren skulle då få en förklaring till *varför* t.ex. en *Phlox subulata* (Mossflox) gillar att vara täckt från den första vårsolen. Det är klart att det går att skriva ut i alla fall men jag tror ändå att Raunkiærs system är ett enkelt sätt att förklara växtens förutsättningar och önskemål om växtplats.

Jag vill också ge en samling exempel och uppslag på vad man kan tänka på om man är i färd med att nyanlägga eller förändra sin trädgård. Det måste inte vara svårt att anlägga och/eller sköta om en trädgård, tvärtom kan man med små knep lyckas bra med ett växtmaterial som kanske inte skulle vara förstahandsval ur hårdighetssynpunkt. Framförallt vill jag väcka en experimentlusta hos trädgårdsintresserade, en uppmaning att våga prova olika metoder och se vad det leder till.

REFERENSLISTA

Allaby M. *A Dictionary of Plant Sciences*. Oxford University Press, 2006. Oxford Reference Online. Oxford University Press. "Raunkiær's life-form classification"

Swedish University of Agricultural Sciences. 10 October 2007

<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t7.e5753>

Bengtsson R, Berglund K, Bosch-Willebrand I, Gustavsson E, Hammer M, Hermelin-Jungstedt I, Lorentzon K, Lövkvist B, Nilsson E, Zetterlund H (1989) *Perennboken med växtbeskrivningar*.

LT: s förlag, Stockholm, ISBN 91-36-02596-8

Eriksson J, Nilsson I, Simonsson M (2005). *Wiklanders marklära*.

Studentlitteratur, Lund, ISBN 91-44-02482-7

Galston A.W., Davies P.J., Satter R.L. (1980) *The life of the green plant, third edition*.

Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, cop. 1980 ISBN 0-13-536318-7

Gaunitz Peter, Personligt meddelande (2007-10-08)

Hansen R. & Stahl F.(1993). *Perennials and their garden habitats 4: Th edition*. Butler & Tanner Ltd., Frome and London, ISBN 0-521-35194-4

Markinfo, referenser om klimat, tolkat av författaren.

<http://www.markinfo.slu.se/sve/klimat/klimat.html> (2007-10-11)

Nationalencyklopedins nätupplaga www.ne.se (2007-10-10)

Raven P.H., Evert. R.F., Eichhorn S.E. (2005) *The biology of plants*.

New York: W.H. Freeman & company, ISBN 0-7167-6284-6

Riksförbundet Svensk Trädgårds zonkarta:

<http://www.tradgard.org/hemtradgarden/500/norrbotten.htm> (2007-10-15)

Öberg E. (1997). Perenner i Norr. Fakta Trädgård 1997, 2

Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala, ISSN 0280-7157

Kuriosa:

Markvärme, ett exempel på företag. <http://www.lagerstedt-krantz.se/> (2007-10-13)

BILAGA 1.

De försäljningsställen som tillfrågades i intervjuerna

Norrbotten

Barbros perenner och träd, Piteå
Blomsterlandet, Luleå
Granåns handelsträdgård, Kalix
Hedlunds handelsträdgård, Mattisudden
Hietala trädgård, Övertorneå
Plantshop, Malmberget
Ruths handelsträdgård, Poultikasvaara

Skåne

Allväxtcenter, Åkarp
Flora Linnea, Helsingborg
Flyinge plantshop, Södra Sandby
Flädie plantskola, Bjärred
Horsabäck perenner, Våxtorp
Lilla Fiskaregatans trädgårdsbutik, Lund
Petab gardencenter, Rydebäck
Spt Plantor, Stehag

BILAGA 2

Intervjuformulär

Namn på företag: _____

Vilka 10 perenner säljer ni flest av?

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

Varför tror du att just dessa säljer bäst?